

Prof. dr hab. Cezary Bronowski
Katedra Italianistyki
Uniwersytet Mikołaja Kopernika

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Piwowarskiej
L'immaginario satirico nella prosa di Stefano Benni

Autorka pracy przedstawiła interesujące studium interdyscyplinarne dotyczące immanentnych cech poetyki prozy Stefana Benniego, które wpisują się w kanon literatury włoskiej XX i XXI stulecia.

Temat pracy na pozór wydaje się dość wyeksploatowany. Począwszy od latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku fenomenowi literackiemu Stefana Benniego nie poświęcono wiele miejsca i uwagi. Doktorantka jednak znalazła własną przestrzeń badawczą, na co wskazuje tytuł dysertacji i jej zawartość.

Benni – jak słusznie podkreśla autorka dysertacji, odwołuje się do klasycznej i europejskiej literatury, używając satyry parodiuje włoską rzeczywistość, którą przedstawia w krzywym zwierciadle i deformuje język. Przykładem realizacji dążeń „nowego” człowieka zmierzającego ku wolności i ulepszania rzeczywistości są wybrane utwory Stefana Benniego, sprowadzone do wspólnego mianownika. Jest nim „obraz/wizja” dzisiejszej Italii, kraju o wielu kontrastach społeczno-politycznych i kulturowych.

Układ całej pracy zredagowanej w języku włoskim liczy około 200 stron, jest logiczny i nie budzi zastrzeżeń. Obejmuje krótki wstęp oraz cztery rozdziały: pierwszy, krótki teoretyczny i trzy analityczne. Ogniwem łączącym pierwszą część z drugą jest zróżnicowany materiał egzemplifikacyjny w postaci wybranych powieści.

Doktorantka przedstawia stan badawczy nad fenomenem literackim Benniego w szerokim kontekście historyczno-literackim Włoch. Podkreśla wpływ na oryginalną twórczość Benniego dwóch pisarzy: Itala Calvina, str.6-7 i Daria Fo (teatr satyry politycznej). Pisząc o Calvinie warto byłoby zwrócić uwagę na jego precyzyjną, syntetyczną, lekką i przejrzystą formę oraz złożoności języka, tematykę, czasoprzestrzeń i sposób obrazowości świata (w *Lekcjach amerykańskich*), co znalazło późniejsze odbicie w prozie Benniego.

Autorka dysertacji zarysowuje historyczną sytuację i ewolucję gatunkową „nowej” satyrycznej i humorystyczno-fantastycznej powieści uprawianej przez Stefana Benniego.

W rozdziale pierwszym (str. 11-26) o charakterze teoretycznym, doktorantka w umiejętny sposób dokonuje kategoryzacji humoryzmu, pisząc o jego wariantach, m.in. o komizmie, czy wymieniając fenomen śmiechu. Poddaje wnikliwej uwadze i analizie użycie satyry jako „środka i celu”- str. 20-21, by przejść do satyrycznego „szkicu/opisu” oblicza dzisiejszych włoskich realiów społeczno-politycznych.

Rozumiem zasadność tego rozdziału i uważam, że takie ujęcie pozwoliło p. Piwowarskiej ściślej powiązać fragmenty teoretyczne z analitycznymi oraz konkretniej oprzeć interpretacje tekstów na precyzyjnie i explicite sformułowanych teoretycznych podstawach.

Doktorantka umiejętnie posługuje się narzędziami metodologicznymi, poszerza perspektywę percepcji i wynikającej z niej wielofunkcyjności narratora, postaci, a tym samym złożonej rzeczywistości w wybranych powieściach satyrycznych i humorystycznych Stefana Benniego.

Widać wyraźnie, że mgr Piwowarska opanowała warsztat krytyczny. Przygląda się z uwagą zachodzącym przemianom w intensywnym okresie twórczości Benniego w latach osiemdziesiątych, dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku i na początku nowego stulecia.

Jednak pozostaje pewne uczucie niedosytu. Z jednej strony autorka nie rozwija fenomenu śmiechu i jego wariantów o charakterze groteskowym (wymieniony Bachtin), burleskowym i paradoksalnym, który wywołuje wśród protagonistów dziwne stany i reakcje oscylujące pomiędzy radością a smutkiem, żalem a euforią. Z drugiej zaś, mgr Piwowarska nie podkreśla wielofunkcyjności śmiechu, który sprawia, że owa „inność” dotyczy zachowania bohaterów i sprowadza śmiech do funkcji określonego i uwarunkowanego czynnika społecznego, który „specjalnie odwraca uwagę osób od dalszego przebiegu wydarzeń i pozwala koncentrować się na czymś zupełnie innym”. Nawiązanie do eseju Henryka Bergsona: *Śmiech. Esej o komizmie*, (w tłum. S. Cichowicza, Warszawa 2000) oraz istotnych komponentów, wzbogaciłoby przedstawione analizy w rozdziale II i III dysertacji. Przecież śmiech u Benniego podobnie jak u Fo, pochodzi z głębi duszy człowieka, z jego sfery wewnętrznej i często utożsamia się z niewinnością, czystością, czy naiwnością, a nawet może odzwierciedlać radość i być sprowadzony do funkcji krytyki społecznej.

Naukowe rozważania są zaprezentowane w kolejnych rozdziałach pracy i stanowią obszerny wywód (str. 26-152) o przejrzystym i logicznym układzie. Autorka odwołuje się do narzędzi metodologicznych: lingwistyki (semiotyka i leksyka), historii, socjologii i dokonuje

przejrzystej klasyfikacji konkretnych teorii literackich i socjologicznych w ujęciu formy i tematu.

Zastosowana satyra społeczna i polityczna – jako środek i cel wraz z humoryzmem i efektem komicznym, głównie w rozdziałach II i III, demaskuje fałszywą włoską rzeczywistość-świat skorumpowanej polityki i polityków, władzy i mafii, (str. 112-132), odsłania prawdę o życiu przeciętnego Włocha. Człowieka zagubionego w dżungli konsumpcji (mania telefonów komórkowych, gier komputerowych), poszukującego mocnych wrażeń. Telewizja manipuluje, staje się jednym z rodzajów „pseudointelektualnej” rozrywki, a jej programy są pełne brutalności i pornografii, (str. 32-56) itp.; pojawia się więc sztuczny i złudny obraz świata, w którym najwyższą wartością jest pieniądz, dominuje język propagandy i przemocy, zaś wartości etyczno-moralne są całkowicie zapomniane.

Aby oddać komplementarny obraz przedstawionej rzeczywistości, autorka powinna wziąć pod uwagę ściśle związki pomiędzy literaturą (prozą) a polityką, o których ostatnio wiele mówi się i pisze. Byłby to znakomity przyczynek do pogłębienia w/w tematyki politycznej z elementami, jak m.in. w rozdziale III dysertacji (III.2.1.- 2.5 – literatura fantastyczna a dyskurs polityczny, czy dyskurs nowomowy, str. 104-108).

Rozważania naukowe nad fenomen dyskursu politycznego należałoby sprecyzować i pogłębić o analizę językową tekstu, odwołując się do kilku teorii językowych, m.in.: Norman Fairclougha (1989), Teun A. van Dijk (1985,1997), Ruth Wodak (2011), czy nawet do A. Simonini, *Il linguaggio di Mussolini* (1978) i F. Thom, *La langue de bois* (1987), by podkreślić związki władzy ze środkami użytego języka. Wzbogaciłoby to przedmiot analizy dysertacji.

Benni w satyrycznych powieściach (*Gladiatoria*, *Tristalia*, *Usitalia*, *Compagnia dei Celestini*, *Pane tempesta*), odwołuje się do określonych obrazów/środków wyrazu tj. elementów które tworzą warstwę humorystyczną i satyryczną, co prowadzi do eskalacji dobrego nastroju, do śmiechu, a nawet do płaczu i tragedii ludzkiej i zagłady współczesnego świata (str. 124-152). Warto dodać, że immanentną cechą nowej „poetyki narracyjnej” Benniego jest zwięzłość, melodyjność i prostota przekazu.

Zdaniem autorki Benni staje się nowym interpretatorem i autorem przedstawiając widzowi nową misteryjną prozę wnętrza, w której człowiek dostrzega konieczność walki ze złem, z własną tragicznością i tragedią swojego losu.

Interesujący rozdział czwarty stanowi kompendium wiedzy na temat parodii i użycia specyficznego języka, którym posługuje się młodzież, emigranci, sam Benni jako pisarz i dramaturg. Zastosowane sformułowania metajęzykowe, gry językowe, parodie, mieszanina

językowa, neologizmy itp., bywają na tyle niezrozumiałe, że Benni przerysowuje, krytykując dzisiejszą sztuczną i wirtualną rzeczywistość, w której przyszło nam żyć. Autorka dysertacji podkreśla, że za pomocą humoryzmu i jego dwóch wymiarów: horyzontalnego i wertykalnego (str. 154), Benni używa odpowiedniej gry słów, aby osiągnąć efekt groteskowy, burleskowy i rozbawić czytelnika.. A gra słów odgrywa ważną rolę pod wieloma względami, m.in. stylistycznym, leksykalnym i semantycznym (str. 161-162). Z jednej strony, wypowiedzi są fragmentaryczne lub rozbudowane, oddają obraz zdeformowanej rzeczywistości, podkreślając jej dramatyzm i komizm sytuacji. Z drugiej zaś, użycie wyrażen idiomatycznych, zwrotów kolokwialnych, nawet wulgarnych, wprowadzają czytelnika w niski rejestr językowy, który oscyluje pomiędzy sacrum a profanum. Nie zapominajmy, że jest to umyślny zabieg tzw. „bennilingua”, stosowany przez autora, by uwypuklić odbiorcy nowy fenomen językowy, rozpowszechniony przez kulturę masową i przedstawić groteskowy, zniekształcony ale wciąż aktualny obraz społeczno-polityczny dzisiejszych włoskich realiów.

Mgr Piwowska starała się za pomocą satyry, wariantów humoryzmu i zdeformowanego języka – jako osobistego kodu Benniego, dotrzeć do prawdy o świecie, życiu i człowieku który nie zawsze wie kim naprawdę jest, ale pragnie być tym, kim w rzeczywistości nie jest. Ukazany w dysertacji różnorodny obraz świata zwykłych ludzi staje się nowym „teatrem-lustrem”, w którym odbija się twarz głównie mieszkańców Włoch, obezwładnia go a odbijający się wyraz twarzy nie jest do nich podobny, staje się złudzeniem lub jest całkowicie zniekształcony.

Przeprowadzona analiza jest syntetyczna i wskazuje na wysokie zalety warsztatowe i intelektualne autorki. Słuszne wnioski w części analitycznej nadają pracy nowy wymiar i interpretację.

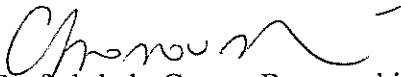
Dysertację doktorską wieńczy koherentne zakończenie, które podsumowuje całość rozprawy. Jeśli nawet, co naturalne, lektura rozprawy budzi niekiedy wątpliwości w kwestiach szczegółowych, to jako całość jest pozycją interesującą, wzbogaca wiedzę na temat obszernej tematyki Benniego w kontekście satyryczno-politycznej włoskiej literatury, a nawet socjologii i kulturoznawstwa.

Z analiz mgr Piwowskiej należy wywnioskować, że fenomen humoryzmu i satyry u Benniego zyskuje wymiar, co najmniej potrójnego istnienia, a mianowicie: istnienia w sensie socjologiczno-kulturoznawczym, artystycznym (obraz) i językowym (słowo).

Całość dysertacji doktorskiej jest oparta na starannej i bogatej bibliografii, która uwzględnia włosko-polskie opracowania krytyczne oraz kilka obcojęzycznych.

Podsumowując: rozprawą doktorską p.t.: *L'immaginario satirico nella prosa di Stefano Benni*, mgr Agnieszka Piwowarska dała poznać się jako badacz italianista-literaturoznawca, umiejętnie posługując się materiałem egzemplifikacyjnym i warsztatem metodologicznym.

Biorąc pod uwagę poprawność merytoryczną całej rozprawy doktorskiej oraz kilka drobnych kwestii dyskusyjnych wskazanych powyżej, z pełnym przekonaniem twierdzę, że mgr Agnieszka Piwowarska sprostała wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim, a dysertacja spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim określone w ustawie (w art. 13 ustawy z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki) i stanowi podstawę do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Cezary Bronowski

Toruń, 28.09.2015 r.